

The Gleaner

Vol 5 (1967)

Ο εκδότης του Πορτολάνου του Τάγια του 1573

Στέφανος Ι. Μακρυμίχαλος

doi: [10.12681/er.9430](https://doi.org/10.12681/er.9430)

Copyright © 2016, Στέφανος Ι. Μακρυμίχαλος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Μακρυμίχαλος Σ. Ι. (2016). Ο εκδότης του Πορτολάνου του Τάγια του 1573. *The Gleaner*, 5, 75–85.
<https://doi.org/10.12681/er.9430>

Ο ΕΚΔΟΤΗΣ ΤΟΥ ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΥ ΤΟΥ ΤΑΓΙΑ ΤΟΥ 1573

Στή μελέτη μου «Οί Έλληνικοί πορτολάνοι τοῦ 16ου, 17ου καὶ 18ου αἰῶνος», πού δημοσιεύθηκε στὸν «Έραμιστή»¹, περιγράφοντας στὸ Κεφάλαιο Γ' τὸν Πορτολάνο τοῦ Τάγια τοῦ 1573, τοῦ ὁποῖου τὸ μοναδικὸ ἀντίτυπο βρίσκεται σήμερα στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ, ἀνέφερα ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ βιβλιογραφικὰ προβλήματα πού παρουσιάζει ἡ ἔκδοσή αὐτή, εἶναι σὲ ποιὸ τυπογραφεῖο τυπώθηκε τὸ βιβλίο.

Τὸ ἐξώφυλλο τοῦ πορτολάνου αὐτοῦ² ἔχει ἓνα ὀλοσέλιδο «σῆμα τοῦ τυπογράφου» μὲ τὴν ἐπιγραφή ΓΕΜΕΛΟΣ ἐπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια δύο παιδιῶν πού ἀκουμποῦν τὸ χέρι τους σὲ ἓνα τραπέζι. Στὸ χῶρο ἀνάμεσα στὰ κεφάλια τῶν δύο παιδιῶν ὑπάρχει ἓνας σταυρὸς καὶ ἄλλος ἓνας σταυρὸς ἀνάμεσα στὰ πόδια τῶν παιδιῶν. Ἐπάνω ἀπὸ τὸ σῆμα αὐτό, ὑπάρχει ὁ τίτλος ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ καὶ κάτω ἀπὸ τὸ σῆμα ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή :

CON GRATIA, ET PRIVILEGIO

del Illustrissimo Dominio, che nessuno non
possì stampar la presente opera sotto le
pene contenute in esso priuilegio.
IN VENETIA. 1573. Nel mese di Zugno.

Ὁ ἀκάματος καὶ σοφὸς ἐρευνητὴς τῶν βενετικῶν ἀρχείων, φίλος κ. Κ. Μέρτζιος μ' ἐβοήθησε μὲ ἐρευνά του στ' ἀρχεῖα τῆς Βενετικῆς Γερουσίας νὰ διαπιστώσω ὅτι ὁ Γέμελος αὐτὸς ἦταν βιβλιοπώλης στὴ Βενετία καὶ ὄχι τυπογράφος. Γι' αὐτὸ ἴσως τὸ ὄνομά του δὲν ὑπάρχει στὸν κατάλογο τῶν τυπογράφων τῆς Βενετίας³.

Ὁ κ. Μέρτζιος εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ στείλῃ ἀντίγραφα

1. Τόμ. 1963 σελ. 127 - 155.—Συμπλήρωμα, στὸν ἴδιο τόμο σελ. 211 - 221.

2. Βλέπε εἰκόνα του ἐνθ. ἀνάμεσα στὶς σελίδες 128 καὶ 129.

3. Βλ. Ν. Γ. Κοντοσοπούλου, *Τὰ ἐν Βενετία τυπογραφεῖα ἑλληνικῶν βιβλίων κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν*, «Ἀθηνᾶ» 58 (1954) σελ. 286 - 342.

τῶν σχετικῶν κειμένων ποῦ ἀνεκάλυψε. Παραθέτω τὰ κείμενα αὐτὰ¹ γιατί εἶναι διαφωτιστικά τοῦ θέματος, καθὼς καὶ μεταφράσεις των. Ἀκολουθοῦν παρατηρήσεις καὶ σχόλια ἐπὶ τοῦ θέματος.

I. TA KEIMENA

(SENATO TERRA Filza No. 31)²

1

*Sermo Principe, Illustrisma Sria*³

Hauendo Jo Agustin di Zemelli, librar, humilismo seruitor d. V. sertia ad / uttillita (a) de suditi suoi et specialmente di nauiganti, fatto con grantinissima (b) / mia spesa racolgier uno portolano de tutti li luochi e porti che si pol na / uigar, in lingua grecha qual non sono stato per fino a questo di, ne ordenati / ne in pressi (c) da alchuno et essendo hora io per in primerlo (d) acio che altri / poi che saranno in pressi non li ristampino, che non potrebe esser se non / con grandissimo mio danno, i suplico (e) la subta V. che si some suole / far in altri, voglia per sua bontà conciedermi gratia che per XX anni / non si ristampino da alchuno, ne si uen-

1. Ἐκφράζω ἐδῶ τις εὐχαριστίες μου στὸ Archivio di Stato - Venezia, Sezione di Fotoriproduzione, γιὰ τὴν προθυμία του νὰ μοῦ προμηθεύση φωτοστατικά ἀντίτυπα τῶν πρωτοτύπων κειμένων γιὰ τὴ σχετικὴ ἀντιβολή.

2. Ἡ βενετικὴ Γερουσία ἦταν δι-συστάτη. Τὸ πρῶτο τῆς τμῆμα, τὸ Senato Terra, εἶχε στὴ δικαιοδοσία του τὰ ζητήματα τῆς Βενετίας καὶ τῶν πέριξ ἐπαρχιῶν, δηλ. τὴν «ξηρὰ» (Terra). Τὸ δευτέρου τῆς τμῆμα τὸ Senato Mar, εἶχε στὴ δικαιοδοσία του τις ὑπερπόντιες κτήσεις, δηλ. τὴ «θάλασσα» (mar), τὰ Ἑπτάνησα, τὴν Κρήτη, τὴν Κύπρο κλπ. Οἱ γερουσιασταὶ ἦσαν οἱ ἴδιοι, ἀλλὰ τὰ ἀρχεῖα των εἶναι ξεχωριστά, καὶ ὑπάρχουν πολλὲς ἑκατοντάδες Registri (καταστάσεων) καὶ Filze (δεσμίδων) ὅπου ἐτοποιητοῦντο τὰ ἐπὶ μέρος ἐγγράφα τὰ ἀναφερόμενα

στὰ Decreti (Διατάγματα). Γιὰ νὰ μὴ χάνονται τὰ ἐγγράφα κάθε δεσμίδος (ἐκκλήσεις, μαρτυρικὲς καταθέσεις, πιστοποιητικά κλπ.) τὰ ἐτροπούσαν στὸ μέσον μὲ μία σακκοράφα καὶ σχετικὸ χονδρὸ σπάγγο. Γι' αὐτὸ ὅλα τὰ ἐγγράφα τῶν Filze εἶναι τρυπημένα στὸ μέσον. Τὸ «δέσιμο» αὐτὸ μὲ τὸν σπάγγο λέγεται ἰταλικά infilzare, καὶ ἀπὸ αὐτὸ προῆλθε ἡ ὀνομασία Filza τῶν δεσμίδων. (Πληροφορίες τοῦ κ. Κ. Μέρτζιου).

3. Οἱ δύο αἰτήσεις τοῦ Zemelli (ἀριθ. 1 καὶ 4) προδίδουν ἀγράμματο συντάκτη. Σημειώνουμε τὰ κυριώτερα ὀρθογραφικὰ λάθη: (a) utilità, (b) grandissimi, (c) impressi (d) imprimerlo (e) supplico (f) convenevoli (g) raccomando (h) utilità (i) impressi (j) imprimerli (k) saranno (l) impressi (m) supplico (n) pareranno (o) soggiazar (p) flexis (q) raccomando.

dino in luogo del illustrismo | dominio sotto quelle pene, che alla subta V. parerano conuenelli (f) offeren | domi ancho io di soggiacer a tutte le legi et ordeni di questa serma | Sigria et genibus flexis a V. sarta mi recomando. (g)

2

1561 29 Novembris in Rogatis¹

Che al fidel nro Augustin di Zemelli sia concesso, che niun altro che lui, o chi havera causa da esso non possi per | il spatio di anni X stampar in questa città, ne in alcun | luogo del Dnio nro, nè in quello altroue stampato uender il nouo | Portolano greco volgare raccolto da lui, sotto pena di perder | tutti li libri del ditto Portolano per ogni uolta che si contrafarà, / un terzo de la qual pena sia dell' accusator, un terzo dell' / officio, che farà l'essecutione et l'altro terzo del detto Augustino / essendo perciè egli obligato d' osseruar quanto è disposto dalle / leggi nre in materia di stampe.
(voti)—(de si) 155,—(de no) 2,—(non sincere) 5.

Consiliarii

- » Pietro Mauroceno
- » Paulo Cornelio
- » Justo Giustinian
- » Andrea Sanuto
- » Gaspare Theupilo

d. 40 loco consiliarii

3

Cl' infrascritti Eccmi Sri Capi dell' Illmo Consiglio di X hauuta / fede dalli Clmi Sri Riformatori dello studio di Padoua / che nel libro titolato Portolano greco uolgare non vi è / cosa alcuna contraria alle leggi, concedono licentia che / possa essere stampato in questa città.

Datum die XII octobris 1561

D. Aloysiùs Juscarino } Capi Illmi Consilii X
D. Joannes Bondumirio }

Illmi Cons. X
Secretario Bicius.

1. Οι γερουσιασται ονομάζοντο Rogati ή Pregadi, δηλ. «παράκλητοι», γιατί όταν

άρχικά συνεκροτήθη το σώμα, τους παρακαλούσαν να προσέλθουν στη συνεδρίαση.

(SENATO TERRA Filza No. 59)

4

Sermo Principe Illma Sria

Hauendo io Agustin di Zemelli humilissimo seruator di V. Sertà ad utilittà / (h) di suditi suoi et specialmente la nation grecha, ho fatto con grandissima / mia spesa rachoglier uno portolano in lingua grecha, de tutti li porti / del mondo i quali non sono stati per fino a quasto di ni hordinati ne / inpresi (i) da alchuno et essendo hora io per inprimerli (j) acciò che altri / poi che saran (k) inpresi (l) non li ristampino, che non potrebbe essere se / non con grandissimo mio danno: suplico (m) la subta V. che si come / suole far in altri, uoglia per sua bontà concedermi gratia che per / XX anni non si ristampino da alchuno ne si uendono in luogo / del Illmo dominio sotto quelle pene che alla subta V. pare- rano / (n) conueneuoli, offerendomi anchor io di sogiazzer (o) a tutte le leggi et / ordeni di questa serma Sigria et genibus flexit (p) a V. sertà mi racomando (q).

(SENATO TERRA Registro No. 42)

5

*MDLXXII die VII Luglio**Di detto*

Che per authorità di questo Conso sia concesso al fedel Affrico / Clemente che niuno altro che egli, ò chi havrà causa ò licentia / da lui, possa per lo spatio di anni quindici prossimi, stampar / nè far stampar, nè stampato uender il suo trattato di Agri / coltura, si in questa, come nelle altre città, terre et luoghi no / stri ouero altrove stampato, in quelli uendere, sotto pena di per / der le opere, quali siano di esso supplicante et di ducti dieci per / opera, uno terzo de quali sia della casa nra dell' Arsenà, uno / terzo al magistrato che fara l'essecuzione et uno terzo al denonti / anto, essendo egli obligato di osseuar qual tanto che è disposto in / materia di stampe.

Il medesimo al fedel Agostin di Zemelli per il libro intitulado Portulano / scritto in Greco volgare.

Il medesimo al Ex. P. Lucretio Tirabolco per la sua esposizione sopra / tutti li salmi :-

Il medesimo a D. Egidio Ragazuola per il Calendario Romano perpe/tuo; et per li Tre Canti dell' Ariosto in lingua Russica :-

(voti)—166 (de si)—0 (de no)—0 (non sincere).

6

Li exmi sigri Capi dell' illmo Conso d. X infra / scritti hauuta fede dalli sigri Riformatori de / Studio di Padoa che nel libro intitolato Portolano / scritto in greco volgare non vi è cosa contra le / leggi, concedono licentia che si possi esser stampato / in questa città.

Datum die 12 maii 1572

*D. Nicolò Venier }
D. Paulo Contarini } Capi dell' illmo conso di X.*

Illmi consilii X

Secretario Dominicus Beuilacqua

*Ricevuta nel offo delli exmi Sigri contro la bestemmia
Benedetto Rosa, secretario.*

II. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

(ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΞΗΡΑΣ Δεσμῆς Ἀριθ. 31)

1. Ἡ πρώτη αἴτηση

Γαληνότητε Προΐγκηψ, ἐκλαμπροτάτη Αἰθεντία,

Ἐγὼ ὁ Αἰγούστινος Ζεμέλλι, βιβλιοπώλης, ταπεινότατος δοῦλος τῆς Ὑμετέρας Γαληνότητος, ἔχων προβῆ πρὸς ὄφελος τῶν Ὑμετέρων ὑπηκόων καὶ εἰδικῶς τῶν ναυτιλλομένων, μὲ μεγίστην δαπάνην μου, εἰς κατάρτισιν ἐνὸς πορτολάνου εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ὅλον τῶν τόπων καὶ λιμένων, τῶν δυναμένων νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν ναυσιπλοΐαν, οἷος δὲν ἔχει μέχρι σήμερον συνταχθῆ οὔτε ἔχει ἐπιχειρηθῆ ἢ ἐκτύπως τοιούτου παρ' οἰουδήποτε, προτιθέμενος δὲ ἦδη νὰ τὸν ἐκτύπωσω ἵνα μὴ ἄλλοι, μετὰ τὴν ἐκτύπωσίν του τὸν ἀνατυπώσουν, πρῶγμα τὸ ὅποιον δὲν θὰ ἠδύνατο παρὰ ν' ἀποβῆ πρὸς μεγίστην ζημίαν μου, ἰκετεύω τὴν Ὑμετέρα Ἐκλαμπρότητα ἵνα, ὡς συνηθίζει νὰ πράττη δι' ἄλλους, θελήσῃ, ἐν τῇ καλωσύνῃ Αὐτῆς νὰ μοὶ παράσχῃ τὸ εὐεργέτημα ὅπως ἐπὶ 20 ἔτη μὴ ἀνατυπωθῆ παρ' οἰουδήποτε, μήτε πωληθῆ εἰς τόπον τῆς Ἐκλαμπροτάτης Ὑμῶν Αὐθεντίας ἐπὶ ταῖς ποιναῖς ἅς ἢ ὑμετέρα Ἐκλαμπρότης ἤθελε κρίνει προσηκούσας, ἐγὼ δὲ προσφέ-

ρομαι επίσης να υπόκειμαι εις άπαντας τούς νόμους και τās διαταγās τῆς Ὑμετέρας Γαληνοτάτης Αἰθεντίας και γονυκλιῆς επαφίεμαι εις Αὐτήν.

2. Τὸ πρῶτο Διάταγμα

1561, 29 Νοεμβρίου. Ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῶν Παρακλήτων.

Ὅπως παραχωρηθῆ εις τὸν πιστὸν ἡμῶν Αὐγουστίνου Ζεμέλλι, ὅπως οὐδεὶς ἄλλος ἐκτὸς αὐτοῦ, ἢ δικαιოდόχου αὐτοῦ, δυνηθῆ ἐπὶ χρονικὸν διάστημα ἐτῶν δέκα, νὰ ἐκτυπώσῃ εις τὴν πόλιν ταύτην ἢ ἄλλον τόπον τῆς ἡμετέρας Αἰθεντίας οὔτε νὰ πωληθῆ εις ἄλλον τόπον, ἢ ἀλλαχοῦ τυπωθῆν νὰ πωληθῆ ὁ εις τὴν νέαν δημώδη Ἑλληνικὴν συνταχθεὶς παρ' αὐτοῦ Πορτολάνος, ἐπὶ ποιῆ ἀπωλείας ἀπάντων τῶν βιβλίων τοῦ τοιοῦτου πορτολάνου, εις ἐκάστην παράβασιν, τοῦ ἐνὸς τρίτου τῆς τοιαύτης ποινῆς περιορισμένου εις τὸν κατήγορον, τοῦ ἐνὸς τρίτου εις τὸ γραφεῖον ὅπερ θέλει προβῆ εις τὴν ἐκτέλεσιν, και τοῦ ὑπολοίπου τρίτου εις τὸν ρηθέντα Αὐγουστίνου, ὑποχρεούμενον διὰ τοῦτο ὅπως τηρῆ ὅ,τι ὀρίζεται, ὑπὸ τῶν ἡμετέρων νόμων καθ' ὅσον ἀφορᾷ τās ἐκτυπώσεις.

(Ψῆφοι) — (ναὶ) 155, — (ὄχι) 2 — (λευκαὶ) 5.

Σύμβουλοι

Πέτρος Μαυρόκενος
Παῦλος Κορνῆλιος
Ἰούστος Ἰουστινιανὸς
Ἀνδρέας Σανούτος
Γάσπαρ Θεουπίλο.

ἐκ τῶν 40 τοπικῶν
συμβούλων.

3. Ἡ εἰσήγησις τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα

Οἱ ὑπογραφόμενοι ἐξοχώτατοι κύριοι Προϊστάμενοι τοῦ ἐκλαμπροτάτου Συμβουλίου τῶν Δέκα, κατόπιν τῆς πιστοποιήσεως τῶν κυρίων Μεταρρυθμιστῶν τοῦ σπουδαστηρίου τῆς Παδοῦης, ὅτι εις τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον Πορτολάνος βιβλίον εις δημώδη Ἑλληνικὴν δὲν ὑφίσταται τι τὸ ἀντίθετον πρὸς τούς νόμους, χορηγοῦν τὴν ἄδειαν ὅπως τοῦτο ἐκτυπωθῆ εις τὴν πόλιν ταύτην.

Ἐξεδόθη τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1561.

Ἀρχων Ἀλοῦσιος Ἰουσκάρινος } Προϊστάμενοι τοῦ Ἐκλαμπροτάτου Συμβουλίου
Ἀρχων Ἰωάννης Βονδουμίριος } τῶν Δέκα

Οἱ ἐκλαμπροτάτοι Σύμβουλοι τῶν Δέκα
Βίκιος, Γραμματεὺς.

(ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΕΗΡΑΣ Δεσμὸς Ἀριθ. 59)

4. Ἡ δεύτερη αἴτησις

Γαληνότατε πρίγκηψ, ἐκλαμπροτάτη Αἰθεντία,

Ἐγὼ ὁ Αὐγουστίνος Ζεμέλλι, ταπεινότατος θεράπων τῆς Ὑμετέρας Ἐκλαμπροτάτης, ἔχων ἐνεργῆσαι πρὸς ὄφελος τῶν ὑπηκόων Αὐτῆς και ἰδίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ

Beia

se^{mo} principe Illustris^{mo} s^{ra}

Haverdo Io Augustin di Zemelli libror^{mo} humilis^{mo} seruitor^o .d. v. sce^{ta} ad.

villim de sudori suoi et special mente di nauiganti fatto co grandissima
mia speia raccolger uno portolano de tutti li luochi e porti che si pel na
uigar. In lingua grecha qual no sono stato p. fino a questo di re ordinati
ne in pres^{ti} da alchuno et essendo hora Io p. in primerlo naio che altri
poi che farano in pres^{ti} no li ristampino che no potrebbe esser seno
con grandissimo mio danno, i supplica la sub^{ta} v. che, si come suole
far in altri, Veglia p. sua bontà concedermi gratia de p. XX anni
no si ristampino da alchuno, ne si uendino in luogo at illustris^{mo}
dominio sotto quelle pene, che alla sub^{ta} v. parerano conuenelli, offero
cimi ancho Io di soggiacer anoue le legi et ordini di questa sce^{ta}
sig^{ta} et genibus flexis a v. ser^{ta} mi recomando

scribitur Novemb^r in Reg^{na}

constitui

Constitui Che al fidel^o mio Augustin di zemelli sia concesso, che
non altri che lui, o chi ha uera causa da esso non, possi p.
il spazio di anni .xx. stampar in questa citta, ne in alcun
luogo al di uino, ne in quella altrona stampato uender il no
uo portolano greco uulgare raccolto da lui, sotto pena di perder
tutti li libri del d^{to} portolano per ogni uolta, che si contrefarà,
Un terzo della qual pena sia dell' accusator, un terzo dell'
officio, et farà l' executione, et l' altro terzo del d^{to} Augustin
essendo per ciò egli obligato d' osservar quanto e disposto dalle
leggi n^{re} in materia di stampe.

_____ 155
_____ 156
_____ 157

Πίν. Ι. Ἡ πρώτη αἴτηση τοῦ Α. Ζεμέλλι καὶ ἡ πρώτη ἐγκριση τῆς βενετικῆς Γερουσίας γιὰ τὴν ἐκδοση τοῦ Πορτολάνου στὰ 1561.

Sec^{mo} principe Illma S^{ma}

Haucndo Io Agustin d'Zemelli sup^{mo} ss^{no} seruator di V. sez^{ta} ad utilita
di suditi suoi et specialmete la natio grecha ho fatto con grandissima
mia spesa racogliher Uno portolano in lingua grecha de tutti li porti
del mondo iqualli non sono stati p. fino a questo di ne hordinati ne
impresi da alcuno Et essendo hora Io p. in primenli accio che altri
poi che saranno impresi non li ristampino che non potrebbe essere se
non con grandissimo mio danno: Suplico la sub^{ta} V. che si come
suole far in altri uogliua p. sua bonta concedermi gratia ch' p.
xx. anni non si ristampino da alcuno ne si uendino in luogo
del Illmo dominio sotto quelle pene che alla sub^{ta} V. praterano
conueniuoli offerendomi anchor Io di sogiater atutte le leggi et
ordeni di questa sez^{ma} sig^{na}: et genibus flexis a V. sel^{ta} mi raco:

M. D. Lxxij. di vij. Luglio

Di Detto

inghly.

Che per auantia di questo l^{ro} sia concesso al fidei iuffrico
clonente, che muno altro, che egli, d'chi harna caua, o licentia
da lui, possa per lo spatio di anni quindici profressi stampar,
ne far stampar, ne stampato uender il suo trattato di Agri-
cultura, si in questa, come nelle altre libri, uerri, et luoghi no-
sti, uero altroue stampato in quelli uendere, sotto pena di per-
der la obra, quale siano di esso supplicante, et di dieci. dieci per
obra una libbra de quale sia della casa nra dell' d^{no} una
terza al mercator, et una l' executione, et una terza al tenente
ante: essendo egli obligato di osservare quel tanto de l' capitulo in
materna di stampa: —

Il medesimo al nobel frasco di Zemelli per li altri m^otrouati sc^ortuati
scritto in libro uendere: —

Il medesimo al bo. D. fr. Lucretio Tradico per li sua esposioni sopra
tutti li salmi: —

Il medesimo a d. Spirito Lagozua per il caendario Romano perpe-
tuo: et per il 70. cantu dell' Ancto in lingua hebraica. —

160.

— C 3

Πίν. II. Ἡ δευτέρα αἴτηση τοῦ Α. Ζεμέλλι καὶ ἡ ἀντίστοιχη ἐγκριση τῆς βενετικῆς Γερουσίας γιὰ τὴν ἐκδοση τοῦ Πορτολάνου στὰ 1572.

130

Il infrascritto Ecc^{mo} Sⁿⁱ Capi dell' Illmo Consiglio di S. E. ha avuto
fede dalli Cl^{mi} Sⁿⁱ Riformatori dello studio di Padova,
che nel libro titolato Portolano greco volgare non vi e
cosa alcuna contraria alle leggi, concedono licentia, che
pasa essere stampato in questa citta. Day die' Xij,
Octobris, 1561.

D. Hieronimus Fuscarino)
D. Joannes Bondumacio) Cl^{mi} Ill^{mi} Consilij S. E.

Ill^{mi} Cons. X
Scottoz Bionis.

Li Ep^{mo} sig^{li} Capi dell' Illmo Cons. S. E. presentano
sottoscritti, hanno fede dalli sig^{li} Riformatori de
studio di padua, che nel libro intitolato portolano
scritto in greco, volgare, non vi e cosa contra le
leggi, concedono licentia et il possi essere stampato
in questa citta. Day die' in. maii. 1561

D. Nicolo Venier)
D. Vincentio Contini) Capi dell' Illmo Cons.
di S. E.

Ill^{mi} consilij S. E.

Dominus Martinus

Al. nel off. deli ...)
Cassa de ...
bened. Rosa Sen.

Πίν. III. Οι εισαγήσεις του Συμβουλίου των Δέκα για την Έγκριση του Πορτολάνου (1561 και 1572).

ἔθνονος, διὰ μεγίστης δαπάνης μου τὴν σύνταξιν πορτολάνου εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὄλων τῶν λιμένων τοῦ κόσμου, οὔτινες μέχρι τῆς ἡμέρας ταύτης δὲν ἔχουν οὔτε τακτοποιηθῆ οὔτε ἐκτυπωθῆ παρ' οἰουδήποτε, προτιθέμενος δὲ ἤδη νὰ τὸ τυπώσω, ἵνα μὴ τὸ ἀνατυπώσουν ἄλλοι, ἀφοῦ θὰ ἔχη τυπωθῆ, ὅπερ θ' ἀπετέλει μεγίστην ζημίαν μου : Ἰκετεύω τὴν Ὑμετέραν Ἐκλαμπρότητα ἵνα, ὡς συνηθίζει νὰ πράττη εἰς ἄλλας περιπτώσεις, θελήσῃ ἐκ καλωσύνης Τῆς νὰ μοὶ παραχωρήσῃ τὸ εὐεργέτημα ὅπως ἐπὶ 20 ἔτη μὴ ἀνατυπωθῆ παρ' οὐδενός, μήτε πωληθῆ εἰς τόπον τῆς Ἐκλαμπροτάτης Ὑμῶν Ἀθηνείας, ἐπὶ ταῖς ποιναῖς αἵτινες θὰ φανοῦν πρόσφοροι εἰς τὴν Ὑμετέραν Ἐκλαμπρότητα, προσφερομένου καὶ ἐμοῦ νὰ ὑποβληθῶ εἰς πάντας τοὺς νόμους καὶ ἀπάσας τὰς διαταγὰς τῆς Ὑμετέρας Ἐκλαμπρότητος, γονυκλιῆς δὲ ἐπαφίεμαι εἰς τὴν Ὑμετέραν Ἐκλαμπρότητα.

(ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΞΗΡΑΣ Κατάστιχον Ἀριθ. 42)

5. Τὸ δεύτερο Διάταγμα

1572, ἡμέραν 7 Ἰουλίου

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ.

Ἴνα μὲ τὴν ἐγκρισιν τοῦ Συμβουλίου τούτου, παραχωρηθῆ εἰς τὸν πιστὸν Ἀφρικὸν Κλεμέντε ὅπως οὐδεὶς ἄλλος πλὴν αὐτοῦ ἢ τοῦ δικαιოდόχου του ἢ τοῦ ἐνεργοῦντος ἀδεία αὐτοῦ, δύναται ἐπὶ τὸ χρονικὸν διάστημα τῶν ἐπομένων δεκαπέντε ἐτῶν, νὰ ἐκτυπώσῃ, οὔτε ἀναθέτῃ τὴν ἐκτύπωσιν, οὔτε μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν νὰ πωλῆ τὴν πραγματείαν του περὶ γεωργίας εἷς τε τὴν παροῦσαν καὶ τὰς ἄλλας πόλεις, ἐδάφη καὶ τόπους ἡμῶν, ἢ, ἀλλαχοῦ ἐκτυπουμένην, πωλῆ ταύτην ἐκεῖ, ἐπὶ ποιῆ ἀπωλείας τῶν ἔργων, ὡς νὰ ἦσαν τοῦ ἰδίου αἰτούντος καὶ δουκάτων δέκα κατὰ ἔργον, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν τρίτον νὰ περιέχεται εἰς τὸ ἡμέτερον ναυπηγεῖον, ἐν τρίτον εἰς τὸν δικαστὴν ὁ ὁποῖος θὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἐκτέλεσιν καὶ ἐν τρίτον εἰς τὸν καταγγέλοντα, ἐκείνος δὲ ὑποχρεοῦται νὰ τηρῆ πᾶν ὅ,τι ἔχει ὀρισθῆ ἀναφορικῶς πρὸς τὰς ἐκτυπώσεις.

Τοῦτ' αὐτὸ (ἰσχύει) καὶ διὰ τὸν πιστὸν Ἀύγουστινον Ζεμέλλι διὰ τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον Πορτολάνος εἰς τὴν δημόδῃ Ἑλληνικὴν συντεταγμένον βιβλίον.

Τοῦτ' αὐτὸ (ἰσχύει) διὰ τὸ ἐξοχώτατον πατέρα Λουκρήτιον Τιραμπόλκο διὰ τὴν ἐρμηνείαν του ὄλων τῶν ψαλμῶν.

Τοῦτ' αὐτὸ (ἰσχύει) διὰ τὸν ἄρχοντα Αἰγίδιον Ραγκατζουόλα, διὰ τὸ διαρκὲς ρωμαϊκὸν ἡμερολόγιον καὶ διὰ τὰ τρία Ἄσματα τοῦ Ἀριόστου εἰς ρωσικὴν γλῶσσαν.

(Ψῆφοι) — 166 (ναί), — 0 (ὄχι) — 0 (λευκαί).

6. Ἡ δεύτερη εἰσήγησις τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα

Οἱ ἐξοχώτατοι ὑπογραφόμενοι κύριοι Προϊστάμενοι τοῦ Ἐκλαμπροτάτου Συμβουλίου τῶν Δέκα, κατόπιν πιστοποιήσεως τῶν κυρίων Μεταρρυθμιστῶν τοῦ Σπουδαστηρίου τῆς Παδοῦσας ὅτι εἰς τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον Πορτολάνος γεγραμμένον εἰς δημόδῃ ἑλληνικὴν γλῶσσαν βιβλίον δὲν ὑφίσταται τι τὸ ἀντίθετον πρὸς τοὺς

νόμους, χορηγοῦν τὴν ἄδειαν ὅπως (ὁ αἰτῶν) δυνηθῆ νὰ τὸ ἐκτυπώσῃ εἰς τὴν πόλιν ταύτην.

Ἐξεδόθη τὴν 12 Μαΐου 1572

Ἄρχων Νικόλαος Βενιέρ } Προϊστάμενοι τοῦ Ἐκλαμπροτάτου Συμβουλίου τῶν Δέκα
Ἄρχων Παῦλος Κονταρίνι }

Ἐκλαμπρότατοι Σύμβουλοι τῶν Δέκα
Δομίνικος Μπεβιλάκουα, Γραμματεῦς.

Παρελήφθη ἐν τῷ γραφείῳ τῶν ἐξοχωτάτων κυρίων κατὰ τῆς βλασφημίας.

Μπενεδέττο Ρόζα, Γραμματεῦς.

III. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ παραπάνω κείμενα, ὁ βενετσιάνος βιβλιοπώλης Αὐγουστῖνος Ζεμέλλι υπέβαλε τὴν 29 Νοεμβρίου 1561 αἴτηση στὴ Γερουσία νὰ τοῦ χορηγήσῃ τὸ ἀποκλειστικὸ προνόμιο νὰ τυπώνῃ ἐπὶ 20 χρόνια τὸν Πορτολάνο. Στὴν αἴτησή του αὐτῆ, ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ ἴδιος κατήρτισε τὸν Πορτολάνο «ὄλων τῶν τόπων καὶ λιμένων τῶν δυναμένων νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν ναυσιπλοΐαν» μὲ «μεγίστην δαπάνην» του, καὶ προσθέτει ὅτι δὲν εἶχε ἔως τότε συνταχθῆ ἄλλο παρόμοιο ἔργο, οὔτε εἶχε ἐπιχειρηθῆ ἢ ἐκδοσῆ του ἀπὸ ὅποιον-δήποτε.

Ἡ Γερουσία μὲ 155 ψήφους στὸ ναί, 2 στὸ ὄχι καὶ 5 λευκές, χορήγησε στὸν Ζεμέλλι τὸ προνόμιο ποὺ ζήτησε ἀλλὰ μόνο γιὰ 10 χρόνια καὶ ὄχι γιὰ 20, ἀφοῦ προηγουμένως ἐζήτησε τὴ γνώμη τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα.

Φαίνεται ὅτι ὁ Ζεμέλλι, ἀφοῦ πῆρε τὸ προνόμιο, δὲν μπόρεσε νὰ προβῆ στὴν ἐκτύπωση τοῦ βιβλίου¹ καὶ στὰ 1572 δηλ. μετὰ 10

1. Περνᾶ ἀπὸ τὴν σκέψη μου ἡ ἰδέα ὅτι ἴσως ὑπάρχει καὶ προγενέστερη ἐκδοση ποὺ μᾶς εἶναι ἄγνωστη σήμερα. Σχετικὰ υπενθυμίζω ὅτι ὁ Σπυρίδων Λάμπρος («Νέος Ἑλληνομνήμων» 11 (1914) σελ. 65 σημ. 1) θεωρεῖ τὴν ἐκδοση τοῦ πορτολάνου τοῦ 1573 ὡς «μεταγενεστέραν ἐκδοσιν τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ 1558», καὶ προσθέτει: «Δὲν σώζεται μὲν ἀντίτυπον τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἀλλὰ τὸ ἔτος αὐτῆς γιγνώσκεται ἐκ τῶν πρώτων στίχων τοῦ

ἐμμέτρου προλόγου τοῦ Δημητρίου Τάγια τῶν προτασσομένων τῶν μεταγενεστέρων ἐκδόσεων». Ἀλλὰ, ὅπως παρατήρησα στὴ πρώτη μου ἀνακοίνωση γιὰ τοὺς Πορτολάνους («Ἐραριστής» 1 (1963) σελ. 136), ὁ Δημήτριος Τάγιας ἀναφέρει στὸν πρόλογό του ὅτι τὸ χειρόγραφο τοῦ Πορτολάνου περιῆλθε στὰ χέρια του στὰ 1559 («στοὺς χίλιους πεντακόσιους πενήντα ὀκτῶ καὶ μία.....»). Τὸ θέμα χρειάζεται συμπληρωματικὴ ἔρευνα. Πάντως, ἀν

χρόνια όταν είχε εκπνεύσει το προνόμιο, επανέρχεται με νέα αίτησή του στη Γερουσία. Η Γερουσία παρέπεμψε την αίτηση στο Συμβούλιο των Δέκα για να γνωματεύσει και το Συμβούλιο των Δέκα υπέβαλε το χειρόγραφο στο Σπουδαστήριο της Παδούης για να το εξετάσει, και αφού βεβαιώθηκε ότι «το υπό τόν τίτλον Πορτουλάνος γεγραμμένον εις δημώδη ἑλληνικὴν γλῶσσαν βιβλίον, δὲν περιέχει τίποτε τὸ ἀντίθετον πρὸς τοὺς νόμους» ἐνέκρινε να τυπωθῆ τὸ βιβλίο στὴ Βενετία.

Ἡ Γερουσία μετὰ τὴ γνωμάτευση τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα, ἐχορήγησε μετὰ διάταγμά της τῆς 7 Ἰουλίου 1572 δεκαπενταετὲς προνόμιο στὸν Ζεμέλλι γιὰ τὴν ἀποκλειστικὴ ἐκτύπωση καὶ κυκλοφορία τοῦ βιβλίου¹.

Ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ δημιουργεῖται ἡ ἀπορία : Γιατὶ ὁ Ζεμέλλι ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ ἴδιος συνέταξε τὸν Πορτολάνο ; Ὅπως γνωρίζουμε, ἀπὸ τὸν ἔμμετρο πρόλογο τοῦ Πορτολάνου, ἐκδότης του καὶ ὄχι συντάκτης του εἶναι ὁ Παργινὸς Δημήτριος Τάγιας, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι τὸ χειρόγραφο κείμενο εἶχε «πέσει στὰ χέρια του» στὶς 15 Ἀπριλίου 1559 καὶ ὀρίζει μάλιστα ὅτι ἡ ἡμέρα ἦταν «τετράδη», καὶ ὅτι ἀποφάσισε νὰ βάλῃ τὸ κείμενο «στὴ στάμπα» γιὰ νὰ τὸν «ποικτησθῆ κάθ' ἄνθρωπος»,

Γιατὶ πολλοὶ τὸν εἶχασιν κρυμμένον, φυλαμμένον
εἰς τὴν κασέλλα δυνατά, καὶ κατακλειδωμένον.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Τάγιας ἀφοῦ ἀνακάλυψε τὸ χειρόγραφο τοῦ Πορτολάνου στὰ 1559 ἤλθε σὲ ἐπαφὴ μετὰ τὸν βιβλιοπώλῃ Ζεμέλλι γιὰ τὴν ἐκδοση τοῦ βιβλίου καὶ ὁ τελευταῖος ἀνέλαβε νὰ καταβάλλῃ τὰ ἔξοδα τῆς ἐκτυπώσεως. Σὰν καλὸς ὅμως ἔμπορος, φρόντισε νὰ ἐξασφαλίσει προηγουμένως ἀποκλειστικὸ προνόμιο ἐκτυπώσεως καὶ διαθήσεως τοῦ βιβλίου, γιὰ ν' ἀποφύγῃ τίς συνέπειες τῆς κλεψιτυπίας πού φαίνεται ἀνθοῦσε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

Ἀφοῦ πῆρε τὴν ἄδεια τῆς Γερουσίας στὰ 1561 ὁ Ζεμέλλι γιὰ λόγους πού δὲν ξέρουμε, καθυστέρησε ἐπὶ δέκα χρόνια² τὴν ἐκτύπωση τοῦ βιβλίου καὶ ἐπειδὴ εἶχε λήξει ἐν τῷ μεταξύ τὸ δεκαετὲς προνόμιο πού τοῦ εἶχε χορηγήσει ἡ Γερουσία υπέβαλε νέα αίτηση καὶ πῆρε

ὑπάρχει προγενέστερη ἐκδοση, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη τυπωθῆ στὰ 1558, ὅπως ἀναφέρει ὁ Λάμπρος, ἀλλὰ τουλάχιστον στὰ 1562, δηλ. μετὰ τὴν ἐκδοση τοῦ πρώτου Διατάγματος τῆς Γερουσίας.

1. Στὸ πρῶτο διάταγμα τοῦ 1561 τὸ προνόμιο εἶχε χορηγηθῆ γιὰ 10 χρόνια.

2. Βλ. παραπάνω σημ. 1, σελ. 82.

τῇ φορᾷ αὐτῇ δεκαπενταετῆς προνόμιον¹. Τὸ προνόμιόν του ὁ Ζεμέλλι τὸ τονίζει στὴν ἐπιγραφή τοῦ ἐξωφύλλου τοῦ βιβλίου : «κανείς δὲν μπορεῖ νὰ τυπώσῃ τὸ παρὸν ἔργον, ὑποκείμενος ἄλλως στὶς ποινὲς ποὺ προβλέπει τὸ προνόμιον τοῦτο².

Τότε προχώρησε στὸ τύπωμα τοῦ πορτολάνου ποὺ ἐκυκλοφόρησε τὸν Ἰούνιον τοῦ 1573, δηλαδὴ ἓνα χρόνον μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ σχετικοῦ διατάγματος τῆς Γερουσίας.

Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἐνῶ στὴν πρώτη του αἴτησιν τοῦ 1561 στὴ Γερουσία ὁ Ζεμέλλι τιτλοφορεῖ τὸν ἑαυτὸ του «βιβλιοπώλη», στὴ δευτέρῃ του αἴτησιν δὲν ἀναφέρει ἐπάγγελμα. Ἴσως ἐν τῷ μεταξὺ νὰ εἶχε κλείσει τὸ βιβλιοπωλεῖο του.

Τότε, προφανῶς ἐξελλήνισε τὸ ὄνομά του σὲ Γέμελος, γιὰ νὰ παρουσιασθῇ στοὺς ὑπηκόους «τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους» τῆς Βενετίας, ὅπως γράφει, ὡς συμπατριώτης των.

Τὰ στοιχεῖα ὅμως ποὺ βρῆκε ὁ φίλος κ. Μέρτζιος στὰ Βενετικὰ Ἀρχεῖα δὲν λύνουν τὸ πρόβλημα: Σὲ ποῖο τυπογραφεῖο τῆς Βενετίας τυπώθηκε ὁ Πορτολάνος αὐτός ; Ἡ ἔρευνα ὅμως διευκολύνεται γιὰτί, ὅπως ξέρουμε, στὰ 1573 λειτουργοῦσε στὴ Βενετία τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἄλδου Μανουτίου τοῦ νεωτέρου³ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ζανέττη (ἢ Τζανέττη)⁴ καὶ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἰακώβου Λεονγγίνου⁵. Ἴσως νὰ τυπώθηκε ὁ πορτολάνος σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας. Ἴσως μιὰ βιβλιογραφικὴ παραβολὴ μὲ ἔργα τυπωμένα στὰ τυπογραφεῖα αὐτὰ νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὸ ὄνομα τοῦ τυπογράφου. Ἴσως

1. Στὸ ἴδιο διάταγμα τῆς Γερουσίας περιλαμβάνεται καὶ ἄδεια χορηγήσεως δεκαπενταετῶν προνομίων καὶ σὲ τρεῖς ἄλλους ἐκδότες, τὸν Ἀφφρικο Κλεμέντε γιὰ τὴν πραγματεία του περὶ Γεωργίας, τὸν Λουκρήτιο Τιραμπόλιο γιὰ τὴν ἐρμηνεία του τῶν Ψαλμῶν καὶ τὸν Αἰγίδιο Ραγκατζουόλι γιὰ τὸ διαρκὲς ρωμαϊκὸ ἡμερολόγιόν του καὶ τὴ μετάφρασιν στὰ ρωσσικὰ τριῶν Ἀσμάτων τοῦ Ἀριστοῦ.

2. Σύμφωνα μὲ τίς ποινικὲς διατάξεις τοῦ Διατάγματος τῆς Γερουσίας τὰ κλεψίτυπα ἀντίτυπα τοῦ Πορτολάνου ὑπέκειντο σὲ κατάσχεσιν καὶ τὸ ἓνα τρίτον τῆς ἀξίας των περιήρχετο

στὸ Ναυπηγεῖο τῆς Βενετίας, τὸ ἓνα τρίτον περιήρχετο στὸν δικαστὴ ποὺ θὰ ἐξέδιδε τὴν ἀπόφασιν τῆς κατασχέσεως καὶ τὸ ὑπόλοιπον ἓνα τρίτον στὸν καταγγέλλοντα. Ἄν ὁ καταγγέλλων ἦταν ὁ Ζεμέλλι, τὸ ἓνα τρίτον θὰ περιερχόταν φυσικὰ σ' αὐτόν. Στὸ προηγούμενον διάταγμα τοῦ 1561 ἡ διάταξιν γιὰ τὸ ναυπηγεῖο δὲν ὑπῆρχε καὶ ἀνεφέρετο ὡς δικαιούχος τοῦ ἐνὸς τρίτου ὁ Ζεμέλλι.

3. Βλ. Ν. Γ. Κοντοσοπούλου, ἐνθ' ἄν., σελ. 291.

4. Βλ. Ν. Γ. Κοντοσοπούλου, ἐνθ' ἄν., σελ. 295 - 6.

5. Βλ. Ν. Γ. Κοντοσοπούλου, ἐνθ' ἄν., σελ. 229 - 300.

ακόμα μιὰ προσεκτική ἀναδίφηση τοῦ βιβλίου¹ νὰ μᾶς ἀπεκάλυπτε τὸ ὄνομα αὐτό. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ τυπώθηκε τὸ βιβλίο καὶ σὲ ὀλιγώτερο γνωστὸ τυπογραφεῖο, γιατί ὅπως ἀναφέρει ὁ κ. Κοντοσόπουλος² ὠρισμένα βιβλία τυπώθηκαν στὰ σπίτια τῶν ἐκδοτῶν. Ἔτσι, ὁ Ἰππόλυτος Βαλερῆς ἐτύπωσε «δὲς τὸ εὐχολόγιον ἐν τῇ οἰκίᾳ» του στὰ 1564 καὶ στὰ 1570, καὶ ὁ «εὐγενέστατος Βεργῆς» τύπωσε στὰ 1578 «ἐν τῇ οἰκίᾳ του» τὴν Ὀκτώηχο καὶ τὸ Ψαλτῆρι.

Αὐτὰ εἶναι τὰ πορίσματα ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν νέων εὐρημάτων πού εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ ἀνακοινώσῃ ὁ φίλος κ. Μέρτζιος, τὸν ὁποῖον ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσω θερμότατα καὶ ἀπὸ ἐδῶ.

Στέφανος Ι. Μακρουμίχαλος

1. Τὸ πλήρες φωτοστατικὸ ἀντίτυπο τοῦ Πορτολάνου τοῦ Τάγια πού ὑπάρχει στὰ κατάλοιπα Βέη (βλ. σχετικῶς «Ἐρανιστῆς» 1 (1963) σελ. 155)

ἴσως διαφωτίσῃ τὸ ζήτημα τοῦ τυπογράφου.

2. Βλ. Ν. Γ. Κοντοσοπούλου, ἐνθ' ἄν., σελ. 300 καὶ 301.